

Dit document is opgesteld naar aanleiding van het deelprogramma Wederopbouw van de visie Erfgoed en Ruimte en is een nadere uitwerking van de kernkwaliteiten zoals die genoemd zijn in bijlage 3 van de Visie Erfgoed en Ruimte.

Vriezenveen

Vriezenveen

Toonbeeld van de wederopbouw

Inhoud

Wederopbouw: tonen van een tijdperk	pagina 2
Methodiek en leeswijzer	pagina 3
Wederopbouwperiode	pagina 4
Vóór de Wederopbouw	pagina 7
Ruimtelijke analyse	pagina 9
– Massa-ruimte	pagina 13
– Verkaveling	pagina 15
– Ontsluiting	pagina 17
– Water	pagina 19
– Groen	pagina 21
– Bebouwing	pagina 23
– Bijzondere elementen	pagina 25
Huidige situatie	pagina 27
Kernkwaliteiten	pagina 29

Wederopbouw: tonen van een tijdperk

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2011 dertig wederopbouwgebieden geselecteerd uit de periode tussen 1940 en 1965. In deze periode is een groot deel van Nederland opnieuw ingericht. Dat gebeurde op een totaal andere manier dan vóór de oorlog. De geselecteerde gebieden geven met elkaar een goed beeld van hoe er gedacht, gebouwd en ingericht werd en kunnen worden beschouwd als toonbeelden van de Wederopbouwperiode. Ze onderscheiden zich nationaal of zelfs internationaal, bijvoorbeeld vanwege de kwaliteit van de architectuur of als bijzonder voorbeeld van stedenbouw of landschapsinrichting. De Rijksdienst heeft de gebieden in drie gebiedstypen ingedeeld: de wederopbouwkeren (herstelde oorlogsschade), de naoorlogse woonwijken (planmatig opgezette uitbreidingswijken) en de landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

Wederopbouw is één van de vijf prioriteiten uit de rijksnota Kiezen voor karakter, de rijksvisie op erfgoed en ruimte die op 15 juni 2011 door de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu namens het kabinet is aangeboden aan de Tweede en Eerste Kamer (TK 2010-2011, 32 156 nr. 29).

De selectie als wederopbouwgebied zorgt in de eerste plaats vooral voor meer aandacht en waardering. Daarnaast wil het Rijk stimuleren dat de bijzondere eigenschappen, de kwaliteiten van de Wederopbouwgebieden, ook in de toekomst herkenbaar aanwezig blijven en als cultureel erfgoed een rol van betekenis spelen in de ruimtelijke ordening.

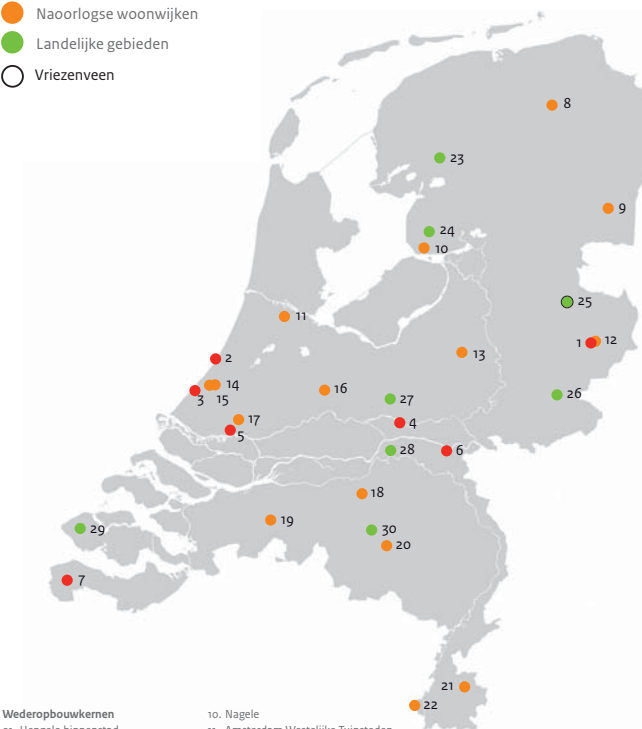
In lijn met de Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (TK 2009-2010, 32 156 nr. 13) wordt hier in juridische zin invulling aangegeven – niet door aanwijzing als beschermd stads- of dorpsgezicht – maar als uitvloeisel van de verplichting om cultuurhistorie onderdeel te laten zijn van de belangenafweging in het kader van de totstandkoming van bestemmingsplannen, zoals opgenomen in artikel 3.1.6 lid 5 onder a van het Besluit ruimtelijke ordening.

Nu zo'n zestig jaar na de realisatie bouw of aanleg, zijn deze wederopbouwgebieden als gevolg van maatschappelijke en sociaaleconomische veranderingen, object van (ingrijpende) vernieuwingsoperaties. De uitdaging hierbij is om ontwikkelingen en vernieuwing hand-in-hand te laten gaan met het behoud van het bijzondere karakter van deze gebieden.

Kennis, inzicht en begrip van de cultuurhistorische waarden van de wederopbouwgebieden en hun ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis zijn van belang bij het maken van weloverwogen keuzes in de planvormingsprocessen. Dit gebiedsdocument is bedoeld ter ondersteuning hiervan en brengt de bijzondere kernkwaliteiten van Vriezenveen in beeld: de ruilverkaveling/ontginning van Vriezenveen.

30 wederopbouwgebieden

- Wederopbouwkeren
- Naoorlogse woonwijken
- Landelijke gebieden
- Vriezenveen

Wederopbouwkeren
 01. Hengelo binnenstad
 02. Katwijk aan Zee Boulevardzone
 03. Den Haag Atlantikwallzone
 Kijkduin-Zorgvliet
 04. Rhenen binnenstad
 05. Rotterdam oostelijke binnenstad
 06. Nijmegen binnenstad
 07. Oostburg

Naoorlogse woonwijken
 08. Groningen De Wijert-Noord
 09. Emmen Emmerveer, Angelse en Emmerhout

10. Nagele
 11. Amsterdam Westelijke Tuinsteden
 12. Hengelo Klein Driene I en II
 13. Apeldoorn Kerschoten
 14. Den Haag Mariahoeve
 15. Leidschendam-Voorburg
 De Heuvel Prinsenhof
 16. Utrecht De Halve Maan
 17. Rotterdam Ommoord
 18. Den Bosch Plan Zuid/De Pettelaar
 19. Breda De Heuvel
 20. Eindhoven 't Hooft
 21. Heerlen Vrieheide
 22. Maastricht De Pottenberg

Landelijke gebieden
 23. Skarsterlân Haskerveenpolder
 24. Noordoostpolder
 25. Vriezenveen
 26. Berkelland Beltrum I
 27. De Groep en omgeving
 28. Maas en Waal-West
 29. Veere Walcheren
 30. Boxtel en Best De Scheeken

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Methodiek en leeswijzer

De methodiek is er op gericht de kernkwaliteiten uit de Wederopbouwperiode te analyseren en herkenbaar in beeld te brengen. Als basis voor de ruimtelijke analyse zijn bestaande studies gebruikt, waar nodig aangevuld met een veldbezoek om de bureaustudie te toetsen. In het colofon van dit document is opgenomen welke studies en rapporten als basis gebruikt zijn voor dit gebiedsdocument. De inhoudelijke focus van de gebiedsdocumenten ligt op de Wederopbouwperiode en de actuele situatie van het gebied. Om de context van de ontwikkelingen te begrijpen, zijn waar nodig relevante ontwikkelingen uit andere tijdsperiodes meegenomen in de analyse.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de wederopbouwperiode in het algemeen en de specifieke ontwikkelingen met betrekking tot landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden) in het bijzonder. In de erna volgende hoofdstukken wordt ingezoomd op het onderhavige gebied en wordt door middel van een gebiedsanalyse geuid wat de specifieke kernkwaliteiten zijn die dit gebied tot een wederopbouwgebied van nationaal belang maken.

Bron: Nationaal Archief

Wederopbouwperiode

Nederland maakte tussen 1945 en 1965 een ongeken­de transformatie door. In ruimtelijk, economisch en in sociaal­maatschappelijk opzicht veranderde ons land ingrijpend. Na de Tweede Wereldoorlog was veel landelijk gebied, gebouwde omgeving en infrastructuur zwaar beschadigd geraakt, stonden onder water of lagen compleet in puin. Het herstel van de oorlogsschade en de wederopbouw begon al in de oorlog. Steden en dorpen herrezen uit het puin dankzij krachtige samenwerking en een sterke centrale sturing. In deze periode zijn veel innovatieve en ongeken­de ontwerpen gerealiseerd, zowel bij stedelijk herstel en uitbreiding als bij de herinrichting van het landelijk gebied en de aanleg van nieuw land.

Vooroorlogse ontwikkelingen

Vóór de oorlog was er al de wens om het platteland te moderniseren. Nederland liep achter op het gebied van landbouwmechanisatie en landbouwgronden waren niet of nauwelijks ontsloten voor gemotoriseerd vervoer. Hiervoor werd het instrument ruilverkaveling ingezet om de inrichting van het landelijk gebied te verbeteren. In 1924 kwam hiervoor de eerste Ruilverkavelingswet tot stand. Er was vaak sprake van drie met elkaar samenhangende omstandigheden die nadelig werkten: versnipperd grondbezit, kleine, slecht bereikbare percelen en een slechte ontwatering. Door herverdeling van gronden ontstonden aaneengesloten eenheden grond.

Modernisering van de landbouw

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er grote politieke en maatschappelijke aandacht voor de modernisering van het platteland. Bovendien heerste er grote overeenstemming over het doel en het resultaat van de modernisering. Drijvende kracht achter de landbouwhervormingen was Sicco Mansholt, zelf boer en minister van Landbouw in zes kabinetten in de

periode 1945-1958. Waar in de jaren 20 en 30 nog volop ontginningen en inpolderingen plaatsvonden, werd tijdens de Wederopbouwperiode vooral ingezet op een effectievere en efficiëntere landbouw door schaalvergroting, rationalisering en modernisering van de agrarische bedrijfsvoering. Men richtte zich op agrarische productieverbetering. Het eerste doel hiervan was de eigen voedselvoorziening: met de Hongerwinter nog vers in het geheugen, wilde men Nederland zelfvoorzienend maken. Ten tweede was productieverbetering nodig voor de export van landbouwproducten. Het landelijk gebied speelde dan ook een belangrijke rol bij het herstel en de groei van de Nederlandse economie. Ten derde was de vernieuwing van de agrarische sector gericht op verbetering van de positie en leefomstandigheden van de boeren.

Ruilverkavelingen en het landschapsplan

Na 1945 werden ruilverkavelingen steeds omvangrijker en complexer, waardoor het bestaande juridische kader niet meer voldeed. De ruilverkavelingswet werd daarom in 1954 gewijzigd. Ruilverkavelingen die onder de nieuwe ruilverkavelingswet van 1954 vielen, werden daarom ook wel aangeduid als ruilverkavelingen 'nieuwe stijl'. Naast de belangen voor de agrarische sector voorzag de wet nu ook in diverse andere functies, zoals infrastructuur, recreatie, streekverbetering en ontgroning en natuur- en cultuurwaarden. Een 'landschapsplan' werd een verplicht onderdeel van ieder ontwerp voor een ruilverkaveling of herinrichting. Het landschapsplan had tot doel om een harmonie te vinden tussen de herstructurering van de landbouw en de inrichting van het landschap. Overigens was vanaf 1944 het opstellen van een landschapsplan in feite al gangbaar: zo werd hiermee als eerste in Walcheren geëxperimenteerd. Ook voor De Scheeken (1944) en Beltrum (1950) is een landschapsplan opgesteld. Bij de wetswijziging van 1954 is deze werkwijze formeel vastgelegd.

Grootschalige ruilverkaveling leidde tot de herinrichting van honderdduizenden hectares cultuurgrond. Verspreide percelen werden samengevoegd en nieuwe (landbouw)wegen zorgden voor een verbeterde ontsluiting. Aan deze wegen werden nieuwe boerderijen gevestigd. Een typerend kenmerk van veel ruilverkavelingsgebieden is dat veel naoorlogse boerderijen bij hun akkers en weilanden zijn gebouwd en niet meer in dorpen liggen. Maatregelen voor een betere ontwatering waren onder andere de aanleg van drainage, nieuwe gemalen, het recht trekken en verdiepen van waterlopen, de aanleg van nieuwe waterlopen en diepploegen. Door het beplantingsplan was er ook aandacht voor beplanting langs de wegen en om en bij de erven. Om variatie en hiërarchie in het landschap aan te brengen werden verschillende soorten en dichtheden beplanting gebruikt.

Het platteland en de bevolking waren in de eerste helft van de twintigste eeuw sterk achter gebleven op de ontwikkeling in de steden. Naast de fysieke verbetering van gebieden werd daarom ook de sociale structuur verbeterd door middel van streekverbeteringsplannen. In de streekverbeteringsgebieden werd met overheidssteun met een voorlichtingsprogramma getracht het boerengezin te moderniseren. Er was aandacht voor plattelandsvrouwen in hun rol als boerin en huisvrouw. En met de scholing van agrariërs kon de bedrijfsmodernisering verbeterd worden.

Inrichting van nieuw land

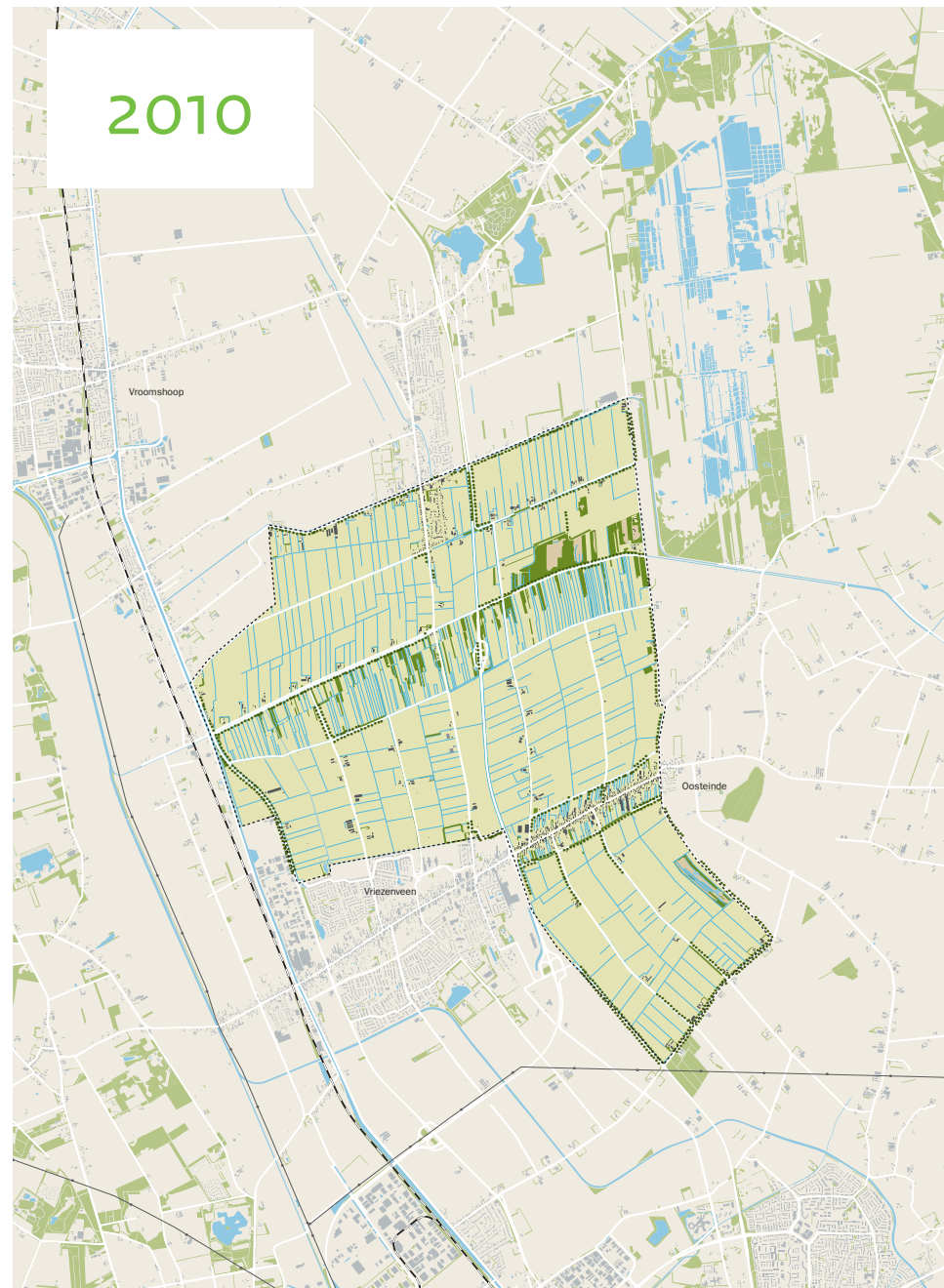
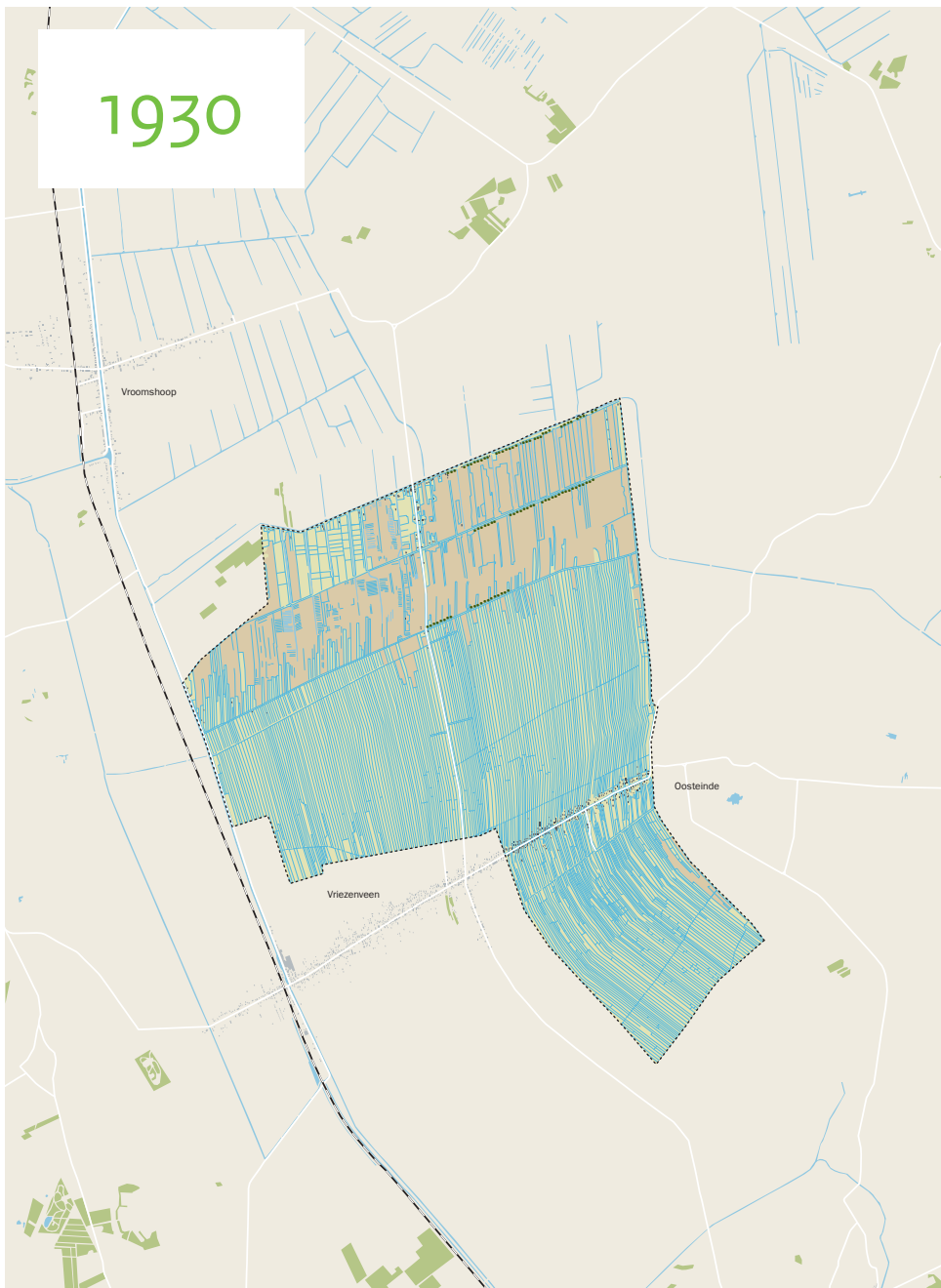
Bij de inrichting speelden bodemreliëf, waterhuishouding, (beoogde) bebouwing en (verwacht) grondgebruik een rol. Ook werden cultuurhistorische elementen en structuren soms gehandhaafd en in het landschap opgenomen. Het gaat bijvoorbeeld om landschapselementen als eendenkooien, molens, dijken en boomlinten. Creatieve oplossingen van ingenieurs en landschapsarchitecten voor complexe ruimtelijke en waterstaatkundige vraagstukken, vernieuwde constructiewijzen en architectuur, standaardisering en de in het landschap aangepaste groenaanleg zijn kenmerkend voor de naoorlogse landinrichting.

Wederopbouw Vriezenveen

Dit document gaat over het gebied Vriezenveen (Twenterand). Dit gebied is door de RCE op basis van de volgende drie kenmerken aangewezen als gebied van nationaal belang:

- ingrijpende ruilverkaveling met gedraaid en vergroot kavelpatroon en nog herkenbare hoogveenontginning
- jonge boerderijlinten, deels met rijke groensingels
- contrastrijk gebied: open/gesloten en oud/nieuw

Bij het opstellen van dit document is gebruik gemaakt van de Atlas van de wederopbouw Nederland 1940-1965. Daarnaast is de landschapsanalyse van Landschap Overijssel een belangrijke bron geweest voor het opstellen van dit gebiedsdocument.

Vóór de wederopbouw

Tot aan de veertiende eeuw was het gebied rondom Vriezenveen een 'woest' (hoog)veenlandschap. Vanaf 1400 werd de Vriezenveense polder (destijds Almelervene genoemd) ontgonnen. Rond 1420 was het Vriezenveense gebied verdeeld in 40 hoeven (die elk 112 meter breed waren) aan de oude weg, nu de Wester- en Oostermaatweg. De naast elkaar gelegen hoeven lagen tussen de tegenwoordige Schipsloot en het Overijssels Kanaal.

Omstreeks 1600 strekten de landerijen zich uit tot aan de tegenwoordige Dorpsstraat. De volgende generatie bewoners ging ook de meer noordelijk gelegen gronden ontginnen en gingen daarom op een nieuwe plek wonen: langs de tegenwoordige Dorpsstraat. Zo ontstond het lintdorp Vriezenveen/Oosteinde. De eigenaren van zowel de Ooster- als de Westerhoeven woonden verspreid over het dorp. Aan de Oosterhoeven lag de nadruk op turfwinning. Omdat het gebruikelijk was dat de zoon of dochter op de vaderlijke hoeve bleef wonen, werd op hetzelfde perceel een boerderij bijgebouwd. Hierdoor wordt het lintdorp mede gekenmerkt door achter elkaar gelegen boerderijen op hetzelfde perceel.

In 1905 zijn bij een brand in het dorp ruim 200 gebouwen verloren gegaan. Na de brand werd vooral in het westen nieuwe (geconcentreerde) bebouwing toegevoegd.

Vriezenveen had vóór de ruilverkaveling een verkavelings- en dorpsstructuur die sterk verwant was met de strokenverkaveling in het westen van het land. De inrichting van het agrarische land werd gekenmerkt door een slagenlandschap: er waren talloze, schuin op de dorps-as gelegen percelen. De smalle, noordwest – zuidoost gerichte percelen waren van elkaar gescheiden door sloten.

Bij vererving van de kavels werden deze in lengterichting verdeeld. Op die manier had iedere erfgenaam de beschikking over zowel weide- als bouwland en veengrond. Op den duur ontstonden hierdoor lange en zeer smalle kavels: soms waren ze maar zeven meter breed. Door versnippering waren deze smalle perceeltjes niet zo productief. Bovendien waren ze vaak alleen over water te bereiken.

Historische kaart ca. 1954 met begrenzing zoals opgenomen in de Atlas van de Wederopbouw 1940-1965 (afbeelding: Kadaster).

Ruimtelijke analyse

Al vóór de Tweede Wereldoorlog is voor Vriezenveen een aanvraag tot Ruilverkaveling ingediend bij het provinciebestuur van Overijssel. Door de oorlog heeft het besluit echter vertraging opgelopen en vanaf 1942 zijn opnieuw plannen ontwikkeld. Eerst gingen de plannen over 640 hectare, maar uiteindelijk is gekozen voor een gebied dat 4.400 hectare beslaat. De stemming over de ruilverkaveling vond plaats in september 1954. Hierbij is met een grote meerderheid voor de ruilverkaveling gestemd. Vervolgens is de ruilverkaveling voorbereid en uitgevoerd door de Heidemij, onder leiding van Staatsbosbeheer. In 1955 is gestart met de werkzaamheden en in 1969 is de ruilverkaveling afgerond.

Bij de ruilverkaveling stond agrarische productieverbetering centraal. De lange smalle stroken land en de bodem waren niet geschikt voor de gewenste moderne vorm van landbouw. Door de versnippering en de slechte waterafvoer waren de, vaak zeer kleine, perceeltjes weinig productief. Deze inefficiëntie werd versterkt doordat het wegennet ontoereikend was en de percelen vrijwel uitsluitend over water bereikbaar waren. Bij de ruilverkaveling ging het in eerste instantie om efficiëntie, rationalisatie en optimalisatie: de plannen zouden Vriezenveen klaar maken voor de moderne tijd.

Vanwege de aard en de omvang van de ruilverkaveling is Vriezenveen als paradepaardje van de ruilverkaveling opgevoerd door de Cultuurtechnische Dienst. Er zijn diverse ingrepen uitgevoerd om het gebied te verbeteren. Kenmerkend dit voor de ruilverkaveling is de transformatie naar het grootschalige landschap met grote rationale blokka-vels, rechte wegen en waterlopen. Ten noorden en zuiden van het dorpslint is het kavelpatroon met 90 graden gedraaid. Deze opvallende verdraaiing van het kavelpatroon in Vriezenveen is uniek binnen de wederopbouw van Nederland.

Globale tijdlijn

Vóór de ruilverkaveling (ca. 1930-1954)

- Noordwestelijk deel werd verder in ontginning gebracht
- Eerste aanvraag ruilverkaveling vóór WOII

Ruilverkaveling (ca. 1954-1970)

- Definitieve aanvraag ruilverkaveling
- Verdraaiing kavelrichting met 90 graden
- Schaalvergroting door samenvoegen percelen en verwijderen sloten
- Voortzetting in ontginning brengen van het noordelijke deel van het gebied
- Verbetering waterhuishouding
- Verbetering ontsluiting door toevoegen nieuwe wegen
- Uitplaatsing typische Wederopbouwboerderijen vooral langs oost-west-georiënteerde wegen
- Realisatie boerderijstraten (Westerveenweg, Dalweg, Oostermaatweg
- Houtsingels op de nieuwe erven
- Aanleg N36

Daarnaast zijn duizenden verspreid gelegen percelen samengevoegd tot grotere, aaneengesloten kavels. De boer hoefde nu niet meer kilometers af te leggen om van zijn ene perceel op zijn andere te komen. Bovendien waren de grotere percelen makkelijker en efficiënter te bewerken. De bodem werd verbeterd door diepploegen. Ook is ca. 200 ha. woeste grond ontgonnen en als agrarische cultuurgrond toegevoegd. De dalgronden rondom Dalweg en Westerveenweg zijn voor het eerst in cultuur gebracht, overige gronden zijn 'herontgonnen'. Vele boerenbedrijven (ca. 70) zijn vanuit het lint uitgeplaatst naar het buitengebied.

De definitieve plankaart van wegen en waterlopen (opgemaakt mei 1963) laat de ligging van de nieuwe wegen en waterlopen zien. Elke kavel is via een openbare weg ontsloten. Tijdens de ruilverkaveling zijn bestaande wegen verbreed en er zijn nieuwe wegen aangelegd, waaronder de N36. Voor nieuwe ontsluitingswegen zijn vaak bestaande hoofdstructuurlijnen gebruikt die de oorspronkelijke kavelrichting weergeven (noordwest-zuidoost). Maar ook haaks daarop en parallel aan de reeds bestaande Oosterveen- en Westerveenweg werd nieuwe infrastructuur gerealiseerd. De bestaande sloten werden grotendeels gedempt en er is voor ca. 500 kilometer aan nieuwe sloten gerealiseerd.

Luchtfoto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Siebe Swart

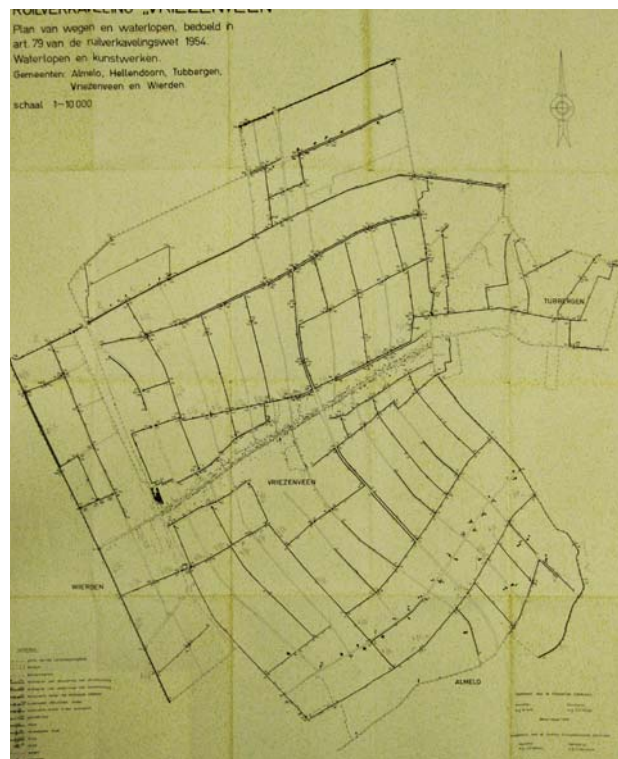

Ontwerpedachte

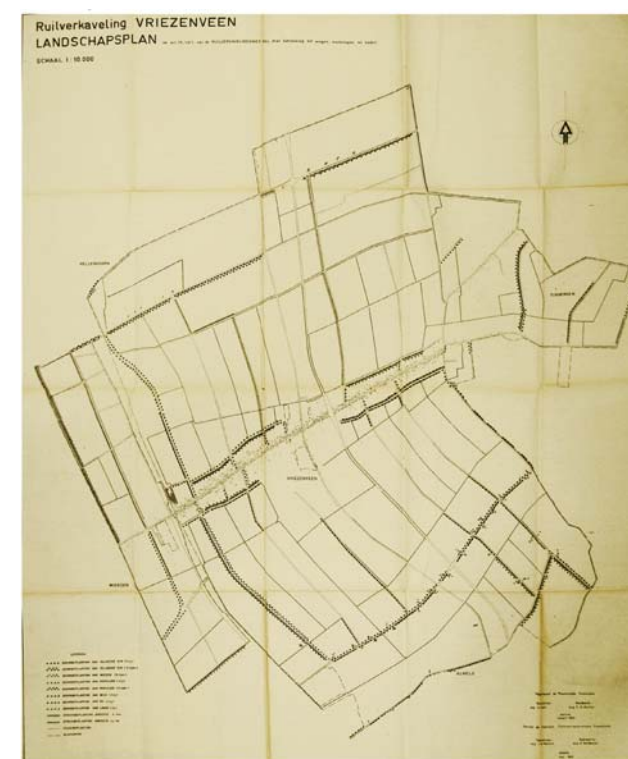
Omdat de ruilverkaveling van Vriezenveen één van de eerste ruilverkavelingen is, die plaatsvond onder de nieuwe Ruilverkavelingswet van 1954, is er ook aandacht besteed aan utiliteitswerken en het landschap. Het (verplichte) landschapsplan was vrij globaal. Het landschapsplan in Vriezenveen is opgesteld door de landschapsarchitect H.W. de Vroome (Staatsbosbeheer). Het definitieve landschapsplan (opgemaakt maart 1963) laat een beplantingsstructuur zien die zich met name concentreert langs de wegen. Verder werden in Vriezenveen alle erven van de nieuw (uitgeplaatste) boerderijen voorzien van houtsingels. Deze boden beschutting tegen de wind en 'landschapsschoon'. Onder de Ruilverkavelingswet van 1954 werd het ook mogelijk om kavels toe te wijzen aan openbare lichamen ten behoeve van 'doeleinden van algemeen nut'. In Vriezenveen gebeurde dat bijvoorbeeld met gronden voor de Rijksweg N36, sportvelden (aan de gemeente) en de Fayersheide (aan Staatsbosbeheer).

Bij de ruilverkaveling zijn ook delen van het oorspronkelijke landschap gehandhaafd en versterkt. Dit deel van het landschap bestond uit een dik pakket veen dat werd behouden zodat boeren er turf konden winnen. Door behoud van deze landschappelijke elementen en door toegevoegde beplanting is een contrast ontstaan tussen deze oorspronkelijke elementen en het veelal open ruilverkavelingslandschap.

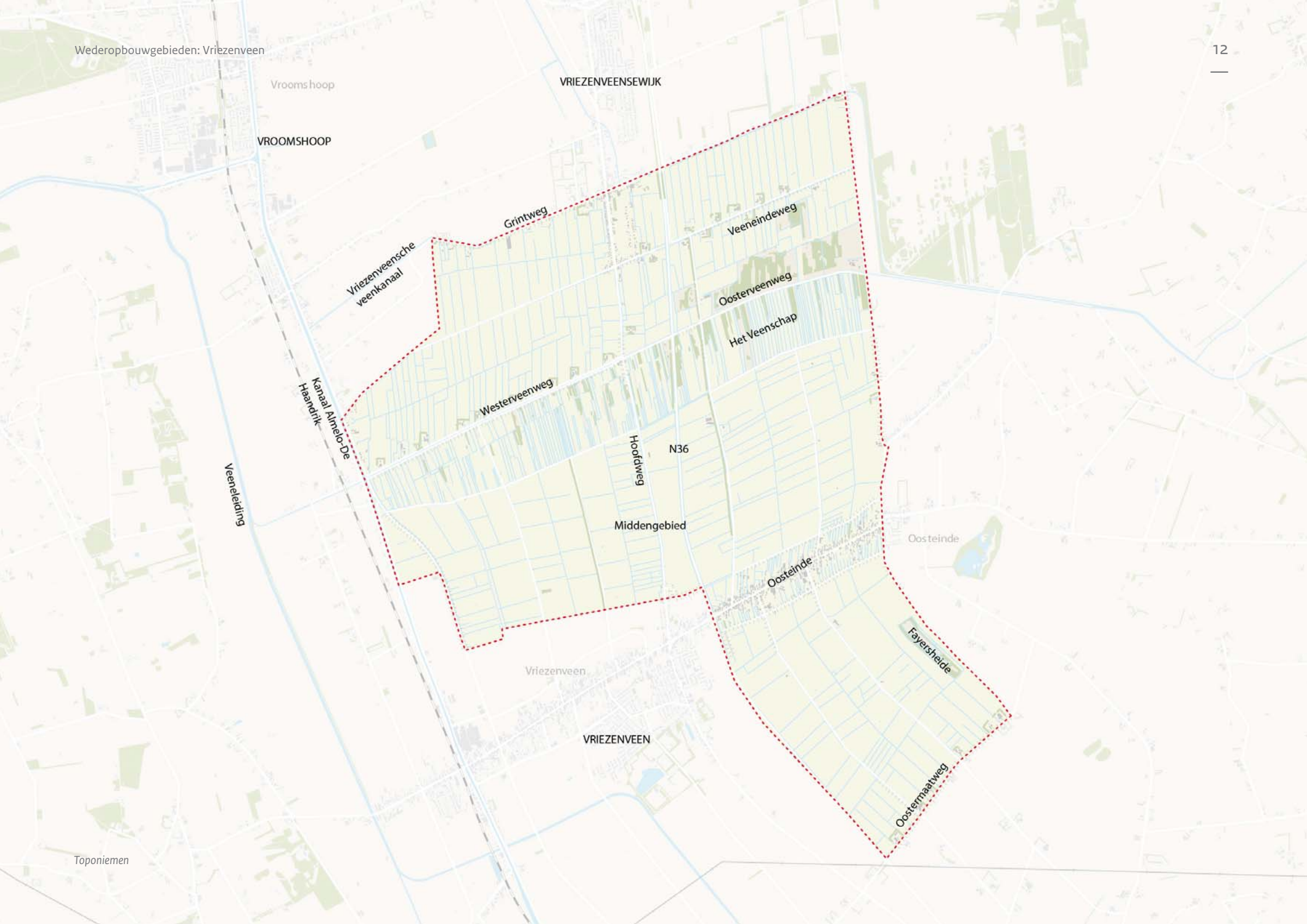
Vanwege (geplande) ingrepen (uitbreidingswijken, provinciale weg, zandwinlocatie, etc.) is het aangewezen Wederopbouwgebied kleiner dan het oorspronkelijke ruilverkavelingsgebied. Het getoonde gebied op de kaartbeelden in deze gebiedsbeschrijving wijkt af van het (grotere) gebied in het ruilverkavelingsplan.

De definitieve plankaart van wegen en waterlopen uit 1954.
Bron: www.landschapoverijssel.nl

Het definitieve landschapsplan uit 1963.
Bron: www.landschapoverijssel.nl

Massa-ruimte

Er zijn verschillende zones te onderscheiden met elk een eigen maat, schaal en mate van verdichting en openheid. De verdichting binnen de meer besloten zones wordt gevormd door bebouwing en/of beplanting. Bij de ruilverkaveling zijn gedeelten van de reeds aanwezige groenstructuur gehandhaafd en versterkt, zoals het Veenschap en de Fayersheide (zie ook bijzondere elementen).

In deze gehandhaafde, versnipperde kavelstructuur, worden de zones gekenmerkt door hun middelhoog en hoog opgaand groen. Deze zones drukken een belangrijke stempel op het landschapsbeeld doordat ze het Wederopbouwlandschap opdelen. De openheid van het landschap en de vergezichten zijn hierdoor niet 'onbegrensd'.

Parallel aan het bebouwingslint van Vriezenveen zijn groenstructuren aangebracht die deze bebouwde zone begrenzen en extra verdichten.

In het middengedeelte van het gebied bevinden zich drie landschappelijke kamers van min of meer gelijke grootte. Ze zijn van elkaar gescheiden door noord-zuid lopende singels die de oorspronkelijke kavelrichting weergeven. In het noordwesten en zuiden van het gebied is het landschap bewust open gehouden. Hier zijn geen groenstructuren en wegbegeleidende beplanting aangebracht.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Duidelijk verdichte zones gekoppeld aan infrastructuur, gevormd door beplanting en/of bebouwing.
- Herkenbare open ruimtes, omzoomde landschappelijke kamers.
- Middengebied: oorspronkelijke noordwest-zuidoostrichting, herkenbaar door beplanting.

Grote landschappelijke kamer tussen Oosteinde en de Oostermaatweg

Vroomshoop

Oosteinde

Vriezenveen

■ Besloten zone gevormd door beplanting en/of bebouwing

○ Landschappelijke kamer

Verkaveling

Het noordwestelijk deel van het gebied is reeds vóór de ruilverkaveling in ontginning gebracht. Het aansluitende noordoostelijke deel is tijdens de ruilverkaveling ontgonnen. De verkaveling is hier, net als in het meest zuidelijke deel, min of meer noord-zuid georiënteerd. Dit was de oorspronkelijke verkavelingsrichting zoals die vóór de ruilverkaveling voor het gehele gebied gold.

Tijdens de ruilverkaveling is in het middelste gebied (tussen de Schotterweg/Oosterveenweg en het dorpslint) en ten zuiden van het dorpslint het kavelpatroon met 90° gedraaid. Bovendien zijn de oorspronkelijke smalle kavels hier samengevoegd tot grotere, aaneengesloten blokken waardoor hier de strokenverkaveling is verdwenen. Wel zijn er enkele hoofdlijnen van de oorspronkelijke ontginningrichting opgenomen in de nieuwe verkaveling in de vorm van wegen en/of watergangen.

Er zijn drie gebieden waar de oorspronkelijke verkaveling grotendeels behouden gebleven bij de ruilverkaveling: het Veenschap, de Fayersheide en de erven/boerderijkavels in het dorpslint aan het Oostereind (zie ook bijzondere elementen).

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Noorden: in ontginning gebrachte woeste gronden, rationele strokenverkaveling in noord-zuidelijke richting.
- Midden en zuid: oorspronkelijke kavelrichting 90 graden gedraaid.
- Twee middenstroken en Fayersheide met oorspronkelijke, smalle strokenverkaveling in noord-zuid richting behouden tijdens de ruilverkaveling.

Rechts de oorspronkelijke kavelrichting en links de kavelrichting 90 graden gedraaid

Vroomshoop

Oosteinde

Vriezenveen

- (Deels) In ontginning gebracht vóór Ruilverkaveling (1930-1954)
- Oorspronkelijke verkaveling behouden (vóór 1930)
- In ontginning gebracht tijdens Ruilverkaveling (1954-1970)
- Herverkaveld gebied tijdens Ruilverkaveling (1954-1970)
- Verkaveling (1954-1970)
- Oorspronkelijke lijn of richting opgenomen in verkaveling
- Verdraaide kavelrichting

Ontsluiting

In de ruilverkaveling is een raster van wegen met een recht wegenpatroon aangelegd, ook is iedere kavel via een openbare weg is ontsloten. De nieuwe wegen takten op diverse plaatsen aan op het dorpslint. Voor de aanleg zijn diverse bestaande structuren gebruikt. Dit is terug te zien in het verloop van de wegen: hierin is de hoofdrichting (noordwest-zuidoost) van de verkaveling zichtbaar, zoals deze voor de ruilverkaveling was. Ook is de 'knik', zoals deze aanwezig was bij de oude slagenverkaveling, behouden gebleven.

Een groot aantal boerderijen werd uitgeplaatst langs nieuwe noordoost-zuidwest georiënteerde boerderijstraten, zoals de Veeneindeweg en de Westerveenweg. Iedere boerderij heeft een eigen ingang direct aan een doorgaande weg.

Bij de ruilverkaveling is een nieuwe regionale weg (N36) ingepast in de nieuwe verkaveling. De weg is volledig vrij van beplanting, zodat de openheid van het landschap maximaal beleefbaar is. Waar de weg het oude ontginningslandschap kruist, ligt een verzorgingsplaats met dichte beplanting, aansluitend op de omliggende opgaande beplanting..

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Raster van wegen volgens een vast patroon.
- Duidelijk herkenbare noordwest-zuidoost georiënteerde infrastructuur volgt de oorspronkelijke ontginningsrichting.
- Boerderijstraten/
uitplaatsingslinten noordoost- zuidwest-georiënteerd.
- N36 toegevoegd als nieuwe (autonome) lijn reagerend op het open en gesloten landschap

De N36 maakt de overgang tussen open en het gesloten landschap beleefbaar

Vroomshoop

Oosteinde

Vriezenveen

N36

- Historische ontsluiting (1930-1954)
- Ontsluiting Ruilverkaveling (1954-1970)

Water

In Vriezenveen komen watergangen uit verschillende periodes voor. Tijdens de ruilverkaveling is een nieuw watersysteem aangelegd, bestaande uit een rationeel, recht slotenpatroon met grotere afvoersloten en kleinere ontwateringsloten. Dit systeem moest een einde maken aan de periodieke wateroverlast. Door de aanleg van nieuwe waterlopen kon het water beter en sneller worden afgevoerd en behoorden de (winterse) perioden waarin delen van het gebied onderwater stonden tot het verleden. De bestaande kavelsloten zijn tijdens de ruilverkaveling grotendeels gedempt. Enkele reeds bestaande waterwegen, zoals het Veenkanaal, zijn gehandhaafd. Parallel aan dit Veenkanaal is een aantal nieuwe doorgaande watergangen aangelegd.

De hoofdwaterlopen hebben dezelfde oriëntatie als de hoofdwegen. De kavelsloten zijn ten tijden van de ruilverkaveling in een groot deel van het gebied met 90° gedraaid ten opzichte van de oorspronkelijke ontginningsrichting. Waar de herinrichting minder ingrijpend is geweest zijn de kavelsloten nog altijd noordwest-zuidoost gericht, zoals in het meest noordelijke en meest zuidelijke gedeelte.

In samenhang met het nieuwe watersysteem zijn diverse kleine civiele werken toegevoegd, zoals bruggen en gemaaltjes. De vele kleine duikertjes zijn tijdens de ruilverkaveling vervangen door grotere duikers met meer capaciteit. Op enkele plaatsen zijn nog oude, kleine duikertjes aanwezig.

Een nieuwe waterloop 90° gedraaid ten opzichte van de oorspronkelijke ontginningsrichting

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Hoofdwatergangen volgen de oorspronkelijke kavelrichting (noordwest-zuidoost).
- Aantal belangrijke noordwest-zuidoostgeoriënteerde doorgaande watergangen, parallel aan het oorspronkelijke Veenkanaal.
- Raster van watergangen met zelfde oriëntatie als wegenpatroon.
- Rationeel slotenpatroon.

Vroomshoop

Oosteinde

Vriezenveen

- Reeds vóór 1954 al belangrijke watergang, overgenomen in Ruilverkavelingsplan
- Belangrijke watergang uit Ruilverkavelingsplan (1954-1970)
- Watergang, veelal uit Ruilverkavelingsperiode (1954-1970)
- Oorspronkelijke slotenpatroon min of meer behouden (vóór 1930)
- In cultuurgebracht land (vóór 1954)

Groen

In de ruilverkaveling is een aantal wegen, zoals de boerderijstraten en de randen van de drie kamers in het middengebied, voorzien van laan- en singelbeplanting. Ook is het historische dorpslint van Vriezenveen/Oosteinde 'ingepakt' met bomenrijen evenwijdig aan het dorpslint.

De wegbeplantingen bestaan voornamelijk uit bomenrijen en lanen van eik, populier, wilg, es en linde. Soms is de wegbeplanting voorzien van onderbegroeiing (struikvormers), waardoor een gesloten rand is ontstaan. In de open gebieden is bewust geen beplanting langs wegen aangebracht, zodat de openheid van het landschap behouden bleef.

In het open landschap vormen de erven van de Wederopbouwboerderijen karakteristieke groene eilanden. De boerderijen zijn veelal aan drie zijden omgeven door opgaande singelbeplanting, die beschutting biedt tegen de wind. Soms is er een uitsparing in de singel opgenomen die uitzicht biedt op het achterliggende land. De groenstructuren langs de wegen 'rijgen' de groene erfclusters als het ware aan elkaar.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Verspreid gelegen groen omzoomde erven in het open landschap (vooral eik).
- Laanbeplanting langs boerderijstraten (eik, populier, wilg, es en linde).
- Singelbeplanting als rand van drie landschappelijke kamers in het middengebied.
- Dubbele laan parallel aan dorpslint Vriezenveen/Oosteinde.
- Overige wegen bewust zonder beplanting vanwege open landschap.

Oostermaatweg, laanbeplanting uit de Wederopbouwperiode

- Laan (vooral eik, populier, wilg, es en linde)(1954-1970)
- Haag / singel (1954-1970)
- Erfbeplanting (vooral eik) (1954-1970)

Bebouwing

Om het nieuwe landbouwareaal zo goed en efficiënt mogelijk te benutten werden de boerderijen in de directe nabijheid van de percelen uitgeplaatst. Deze nieuwe boerderijen concentreerden zich langs nieuwe wegen die parallel aan het dorpslint werden gerealiseerd, zoals de Oostermaatweg en Westerveenweg. Deze 'uitplaatsingslinten' (of boerderijstraten) bestaan uit, voor de Wederopbouwperiode typerende, boerderijen, met voornamelijk (half)vrijstaande woningen. De ruilverkavelingserven kennen vaak een herkenbaar patroon. De Wederopbouwboerderijen zijn -net als in de oude kern- meestal in de oorspronkelijke ontginningsrichting geïmponeerd. Hierdoor staan zij in het noordelijke gedeelte schuin ten opzichte van de weg. De oprit van het erf ligt meestal in het midden van het erf. Er zijn ook na de afronding van de ruilverkaveling in 1969 nog agrariërs, die in eerste instantie hun boerderij niet wilde verlaten (spijtoptanten), vanuit het dorpslint verplaatst naar nieuwe boerderijen in het buitengebied. Vaak werden deze nieuwe boerderijen aan de noord-zuid ontsluitingswegen ontwikkeld.

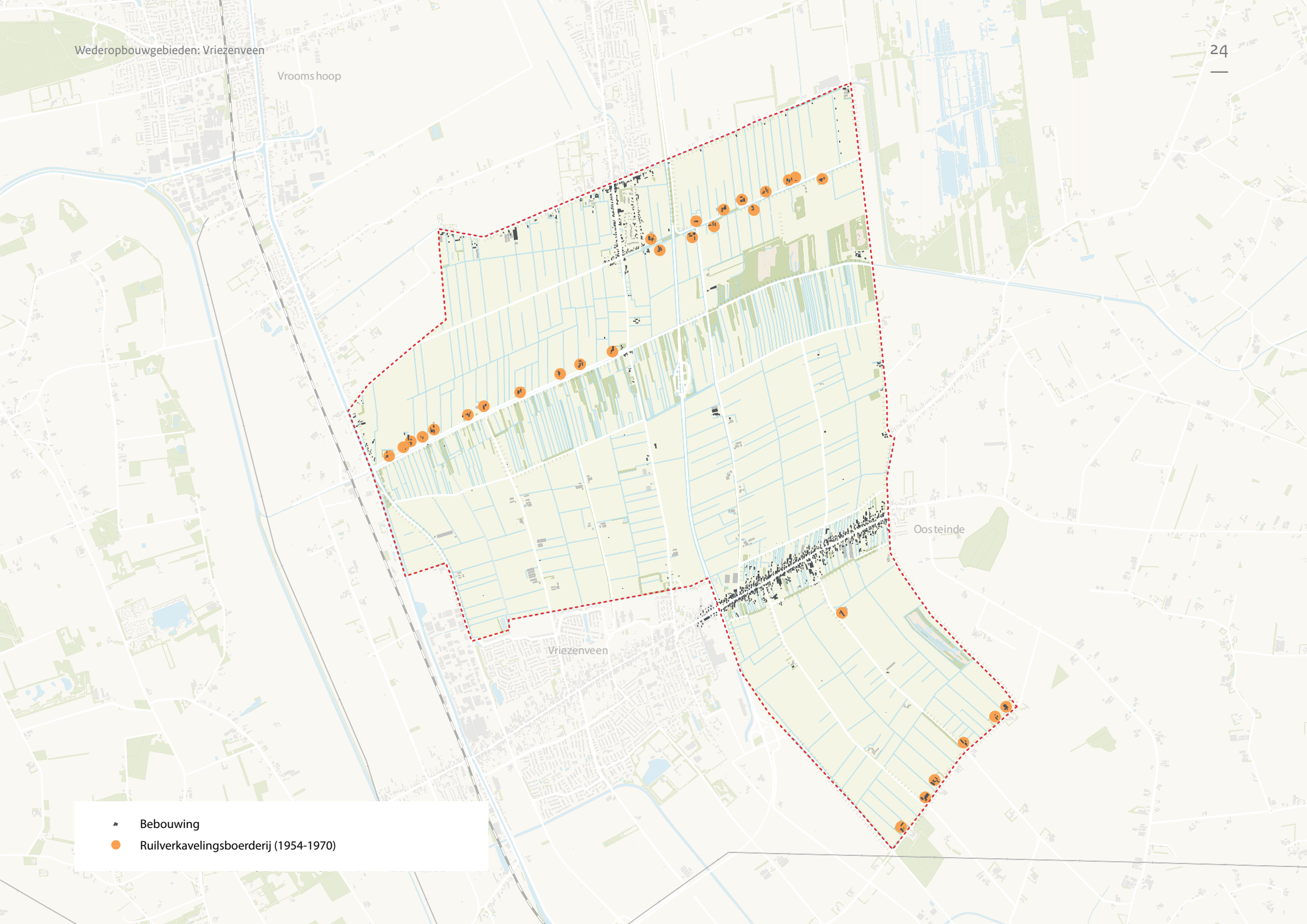
Veel ruilverkavelingsboerderijen zijn ontworpen door de architect E. Kiestra van het bureau Agrobouw. De boerderijen zijn in een sobere stijl gebouwd met traditionele bouwmaterialen, zoals bakstenen en dakpannen; bij uitzondering komt een moderne stal van betonnen systeemplaten voor. Er is gevarieerd met de plaats van het woonhuis ten opzichte van de schuur. Het meest voorkomende type in Vriezenveen is de kop-hals-rompboerderij. Afhankelijk van het type bedrijf staan de bijgebouwen in wisselende opstellingen op het erf. Aan de voorkant van het woonhuis is vaak een siertuin gelegen. Aan de achterkant en zijkanten is ruimte voor een weilje. Andere onderdelen die aan het erf werden toegevoegd zijn een boomgaard, moestuin, een gazon met magnolia of grote solitaire bomen, vaak omgeven door een haag.

Wederopbouwboerderij (kop-hals-romp type) aan de Westerveenweg. Schuin op de weg geïmponeerd.

Kernkwaliteiten uit Wederopbouwperiode:

- Karakteristieke Wederopbouwboerderijen met veelal gescheiden woonhuis en bedrijfsdeelte, in sobere stijl.
- Verspreide ligging langs boerderijstraten.
- In oorspronkelijke ontginningsrichting geïmponeerd en daardoor schuin op de weg.

- ▲ Bebouwing
- Ruilverkavelingsboerderij (1954-1970)

Bijzondere elementen

Ten noorden van Vriezenveen ligt over de breedte een strook oorspronkelijk landschap: het Veenschap. Hier ligt een dik pakket veen, waardoor het vrij kostbaar was en technisch moeilijk om dit gebied mee te nemen in de ruilverkaveling. Bovendien gaven veel boeren aan dat zij nog graag over een perceel wilden beschikken om turf te kunnen winnen (er was nog geen aardgas). De verkaveling en de hier aanwezige opgaande beplanting zorgen voor een contrast met het (open) ruilverkavelingslandschap. Dit gebied kenmerkt zich door een smalle strokenverkaveling in de oorspronkelijke ontginningsrichting en een afwisseling van bosstroken, weiland en onland.

Ook ten zuidoosten van Vriezenveen is nog een stukje veenlandschap aanwezig: de Fayersheide. Het gebied bestaat van oudsher uit natte heide en vochtige graslanden met ecologische waarden. Vanwege de grote hoeveelheden kwel is het gebied pas in begin van de twintigste eeuw agrarisch in gebruik genomen: toen is hier een smal slagenlandschap aangelegd. Bij de planvorming voor de ruilverkaveling is de waarde van dit gebied onderkend en is het gebied niet herverkaveld of ontgonnen, maar als relict van het oorspronkelijke landschap behouden gebleven.

In het dorpslint Vriezenveen/Oosteinde is bij de ruilverkaveling een groot deel van de boerderijen gehandhaafd, inclusief de achtergelegen boerderijen. Hierdoor staan niet alleen aan de weg oude boerderijen, maar zijn achter deze eerste rij ook oude boerderijen aanwezig. Ook zijn de (achter)tuinen van de woningen in het lint bewaard.

Een ander element van vóór de Wederopbouwperiode, dat bewaard is gebleven is het oude kerkhof Herman Jansenpark; dit ligt buiten de begrenzing van het huidige kaartbeeld.

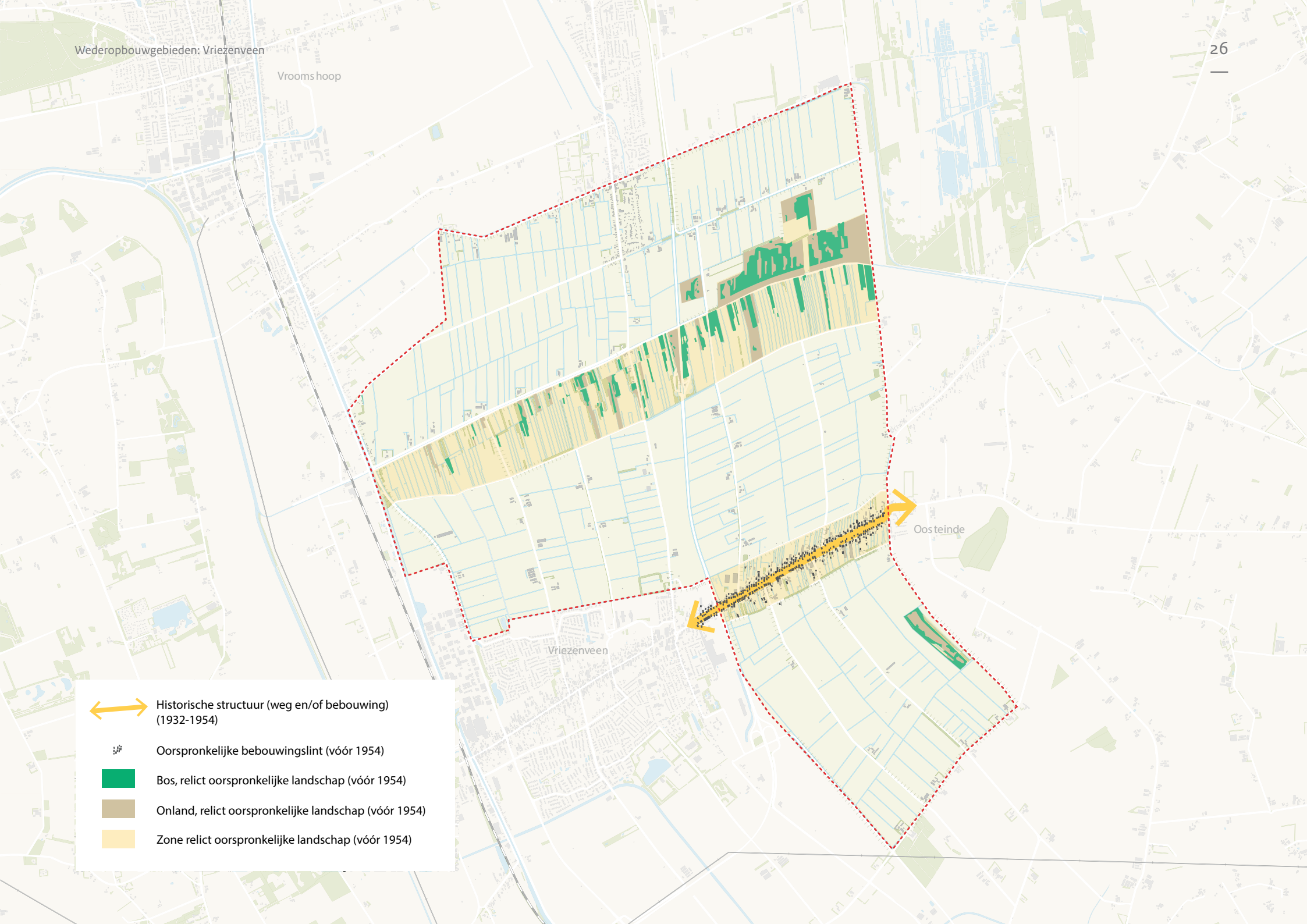

Een strook hooiland in het Veenschap.

Kernkwaliteiten behouden in Wederopbouwperiode:

- Veenschap: relict oorspronkelijk landschap.
- Fayersheide: relict oorspronkelijk landschap.
- Historische dorpslint Oosteinde

- Historische structuur (weg en/of bebouwing) (1932-1954)
- Oorspronkelijke bebouwingslint (vóór 1954)
- Bos, relict oorspronkelijke landschap (vóór 1954)
- Onland, relict oorspronkelijke landschap (vóór 1954)
- Zone relict oorspronkelijke landschap (vóór 1954)

Huidige situatie

De resultaten van de ruilverkaveling zijn in de huidige situatie nog zichtbaar en herkenbaar. Zo zijn het verkavelingspatroon en de wegenstructuur nog grotendeels aanwezig en zijn sommige wegen sinds de ruilverkaveling niet meer veranderd of aangepast. De meeste wegen uit de Wederopbouwperiode zijn echter niet meer toereikend voor de hedendaagse eisen. Een aantal wegen is daarom in de tussentijd veranderd: zij zijn vernieuwd, doorsneden door nieuwe ontwikkelingen of bijvoorbeeld voorzien van rotondes. Ten zuiden van Vriezenveen (buiten het plangebied) is een nieuwe provinciale weg aangelegd die mede is bedoeld als ontsluitingsweg voor een zandwinlocatie.

Een aantal waterlopen is eveneens doorsneden door nieuwe ontwikkelingen (N36, nieuwbouw) en door een (deels op bestaande tracé) nieuwe waterleiding: een lateraalkanaal dat in de jaren 80 is gerealiseerd om wateroverlast in Almelo te verminderen.

De, in het landschapsplan van de ruilverkaveling, aangebrachte beplantingsstructuren zijn vaak nog duidelijk zichtbaar. Hier en daar is de groenstructuur minder robuust geworden, door het verdwijnen van onderbegroeiing en/of de gaten die vallen in sommige bomenrijen.

Formeel eindigde de ruilverkaveling in Vriezenveen in 1969. Maar ook in de decennia hierna zijn nog agrarische bedrijven vanuit het dorpslint uitgeplaatst naar het buitengebied. Deze nieuwe boerderijen werden vaak aan de noord-zuid-ontsluitingswegen ontwikkeld – dit in tegenstelling tot de Wederopbouwboerderijen die aan de oost-west verbindingen zijn gesitueerd. De nieuwe boerderijen hebben een andere architectuur en zijn vaak niet omzoomd met groen. Hierdoor springt deze bebouwing meer in het oog en is er minder onderlinge samenhang.

Veel van de oorspronkelijke ruilverkavelingsboerderijen zijn nog aanwezig. Dit geldt ook voor de beplantingsingels rondom de erven. Deze zijn wel minder eenduidig geworden door verschillend beheer. Bovendien staan de erfsingels onder druk, vanwege bijbouw van stallen, leegstaande boerderijen en gaten die in de singels vallen.

Het aan de noordkant gelegen dorp Westerhaar-Vriezenveenschewijk is steeds verder het Wederopbouwlandschap ingegroeid. Ook het dorp Vriezenveen is uitgebreid en de bebouwing van Almelo nadert de gemeentegrens (beide buiten kaartbeeld). In algemene zin zijn de kernkwaliteiten uit de Wederopbouwperiode nog goed zichtbaar en herkenbaar.

Stedelijke bebouwing Vriezenveen

Agrarische toevoegingen na de ruilverkaveling

uitbreiding Vriezenveen binnen
oorspronkelijke plangebied

oorspronkelijk deel uitmakend van het
Landschapsplan behorende bij de
ruilverkaveling

oorspronkelijk deel uitmakend van het
Landschapsplan behorende bij de
ruilverkaveling

nieuw perceel N36

Kernkwaliteiten

Het Wederopbouwlandschap in Vriezenveen is herkenbaar aan de grote, rationele kavels en de efficiënte ontsluiting van de kavels via een raster van wegen.

Er zijn verschillende ruimtelijke zones te onderscheiden. Karakteristiek voor de ruilverkavelingsperiode is de verdraaiing van de oorspronkelijke kavelrichting met 90 graden in het middengebied en het zuidelijke deel. Zowel in het noordwesten als het zuidelijke gedeelte is het landschap opvallend open. Het noordelijke gedeelte wordt gekenmerkt door een rationele strokenverkaveling in noordwest-zuidoostelijke richting. De openheid is hier versterkt door het bewust achterwege laten van begeleidende wegbeplanting. In het middengebied zijn drie landschappelijke kamers van min of meer gelijke grootte herkenbaar. De randen ervan zijn gevormd door wegen en singelbeplanting in de oorspronkelijke kavelrichting.

Naast de open gebieden zijn er ook duidelijk verdichte zones, gevormd door beplanting en/of bebouwing. Een deel van deze zones bevat elementen die behouden zijn gebleven tijdens de ruilverkaveling: Het Veenschap, het dorpslint en de Fayersheide. Het bestaande dorpslint is extra verdicht door de, tijdens de ruilverkaveling aangebrachte, dubbele laanbeplanting parallel aan het lint. De oorspronkelijke ontginningsrichting is nog herkenbaar aan de noordwest-zuidoost-oriëntatie van de nieuw toegevoegde wegen en

hoofdwatervgangen. In het middengebied is deze richting eveneens herkenbaar aan de toegevoegde singelbeplanting die hier de drie kamers omzoomd. De regionale weg N36 is tijdens de ruilverkaveling toegevoegd als nieuwe (autonome) lijn, reagerend op het open en gesloten landschap.

De boerderijstraten, waarlangs de uitgeplaatste Wederopbouwboerderijen zijn gelegen, zijn juist haaks op de oorspronkelijke ontginningsrichting georiënteerd en lopen parallel aan het Veenkanaal en het dorpslint. De boerderijstraten zijn beplant met boomsoorten als Eik, Populier, Wilg, Es en Linde. De Wederopbouwboerderijen zijn verspreid langs de boerderijstraten gesitueerd en liggen langs de Westerveenweg enkel aan de noordzijde van de weg. Ze zijn in de oorspronkelijke ontginningsrichting op het erf gepositioneerd en staan daardoor schuin op de weg. De boerderijen zijn in karakteristieke Wederopbouwarchitectuur gebouwd, in een sobere stijl en met een gescheiden woonhuis en bedrijfsgedeelte. De groen omzoomde erven liggen als eilanden in het open landschap.

massa-ruimte

- Duidelijk verdichte zones gekoppeld aan infrastructuur, gevormd door beplanting en/of bebouwing.
- Herkenbare open ruimtes, omzoomde landschappelijke kamers.
- Middengebied: oorspronkelijke noordwest-zuidoostrichting, herkenbaar door beplanting.

verkaveling

- Noorden: in ontginning gebrachte woestegronden, rationele strokenverkaveling in noord-zuidelijke richting.
- Midden en zuid: oorspronkelijke kavelrichting 90 graden gedraaid.
- Twee middenstroken en Fayersheide met oorspronkelijke, smalle strokenverkaveling in noord-zuidrichting behouden tijdens de ruilverkaveling.

ontsluiting

- Raster van wegen volgens een vast patroon.
- Duidelijk herkenbare noordwest-zuidoost georiënteerde infrastructuur volgt de oorspronkelijke ontginningsrichting.
- Boerderijstraten/uitplaatsingslinten noordoost-zuidwest-georiënteerd.
- N36 toegevoegd als nieuwe (autonome) lijn reagerend op het open en gesloten landschap.

water

- Hoofdwatervgangen volgen de oorspronkelijke kavelrichting (noordwest-zuidoost).
- Aantal belangrijke noordwest-zuidoostgeoriënteerde doorgaande watervgangen, parallel aan het oorspronkelijke Veenkanaal.
- Raster van watervgangen met zelfde oriëntatie als wegenpatroon.
- Rationeel slotenpatroon.

groen

- Verspreid gelegen groen omzoomde erven in het open landschap (vooral eik).
- Laanbeplanting langs boerderijstraten (eik, populier, wilg, es en linde).
- Singelbeplanting als rand van drie landschappelijke kamers in het middengebied.
- Dubbele laan parallel aan dorpslint Vriezenveen/Oosteinde.
- Overige wegen bewust zonder beplanting vanwege open landschap.

bebouwing

- Karakteristieke Wederopbouwboerderijen met veelal gescheiden woonhuis en bedrijfsgedeelte, in sobere stijl.
- Verspreide ligging langs boerderijstraten.
- In oorspronkelijke ontginningsrichting gepositioneerd en daardoor schuin op de weg.

behouden bijzondere elementen

- Veenschap: relict oorspronkelijk landschap.
- Fayersheide: relict oorspronkelijk landschap.
- Historische dorpslint Oosteinde.

	Open ruimte, landschappelijke kamer		Hoofdwatrgang Ruilverkaveling (1954-1970)
	Verdraaide kavelrichting tijdens Ruilverkaveling		Groenstructuur (1954-1970)
	Oorspronkelijke behouden kavelrichting		Haag/singel (1954-1970)
	Boerderijstraat Ruilverkaveling (1954-1970)		Oorspronkelijke bebouwingslint (vóór 1954)
	Historische structuur (weg en/of bebouwing) (vóór 1954)		Wederopbouwboerderij met erfbeplanting (1954-1970)
	Historische weg (1930-1954)		Bos, relict oorspronkelijke landschap (vóór 1954)
	Weg Ruilverkaveling (1954-1970)		Onland, relict oorspronkelijke landschap (vóór 1954)
	Historische watrgang (1930-1954)		Zone relict oorspronkelijke landschap (vóór 1954)

Bronnen: **Anita Blom (red.)** (2013): Atlas van de Wederopbouw Nederland 1940-1965, ontwerpen aan Nederland

Hermens, P. en Derkman, G. (2013). Wederopbouwgebied Vriezenveen. Landschapsanalyse, kwaliteiten en inspiratie. Landschap Overijssel (onder andere gebaseerd op het Plan van Wegen en Waterlopen en het Landschapsplan Vriezenveen.)

Het Oversticht en Landschap Overijssel (z.j.). Ruilverkaveling Vriezenveen. Paradevaardjes van de Werderopbouwperiode. Gemeente Twenterand.

Berendsen, H. J. A. (2005): Landschap in delen. Overzicht van de geofactoren.

H+N+S, (2014): Wederopbouwgebied Ruilverkaveling Beltrum. Analyse en aanbevelingen.

Hermens, P. en Derkman, G. (2013). Wederopbouwgebied Vriezenveen. Landschapsanalyse, kwaliteiten en inspiratie. Landschap Overijssel

Het Oversticht en Landschap Overijssel (z.j.). Ruilverkaveling Vriezenveen. Paradevaardjes van de Werderopbouwperiode. Gemeente Twenterand.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2011) Ruilverkaveling. Gids Cultuurhistorie 18, 2011

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2015: Beltrum I. Een landelijk gebied van nationaal belang.

Van De Bergh, S. (2009): Verdeeld land. De geschiedenis van de ruilverkaveling in Nederland vanuit een lokaal perspectief, 1890-1985.

Wetenschappelijke Raad voor het regerings-

beleid. De functies van de verzorgingsstaat. Geraadpleegd via: <http://www.wrr.nl/publicaties/samenvattingen/samenvatting-de-verzorgingsstaat-herwogen/2-de-functies-van-de-verzorgingsstaat/>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Wederopbouwgebieden. Geraadpleegd via: <http://erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/wederopbouwgebieden>

Colofon

Gebiedsdocument Vriezenveen
Samenstelling en tekst: Land-id
Afbeeldingen en foto's: zijn afkomstig van Land-id tenzij anders vermeld.
De tekeningen en het kaartmateriaal zijn vervaardigd door Land-id.
Luchtfoto: RCE, Siebe Swart
Ontwerp: Tegenwind grafisch ontwerp

Bij het tot stand komen van deze publicatie is zoveel mogelijk getracht toestemming te krijgen voor het beeldgebruik van de oorspronkelijke rechthebbenden of hun uitgevers. Indien een rechthebbende denkt aanspraak te kunnen maken op een beeld, dan kunt u contact opnemen met InfoDesk info@cultureelerfgoed.nl

Er heeft geen nader gedetailleerd veldonderzoek plaatsgevonden in het kader van deze gebiedsbeschrijving.

©Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed staat voor de bescherming van het roerende en onroerende erfgoed van nationaal belang. Met specialistische kennis stimuleert de dienst een goede zorg voor archeologie, monumenten, cultuurlandschap, beeldende kunst en kunstnijverheid.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 – 421 7 421 | fax 033 – 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl